

претендує на те, щоб її вважали цивілізованою. Такі права, безумовно, відносяться до загально визнаних принципів і норм міжнародного права. Серед проголошених ООН основних прав людини – комплекс трудових прав, що закріплені переважно у двох актах: Загальній декларації прав людини та в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права людини. Також у 1966 р. був прийнятий Пакт про громадянські та політичні права, який також регулює певні питання, що стосуються праці. Міжурядові організації системи ООН реалізують свою правосуб'єктність значною мірою через створення норм міжнародного публічного права. Основні параметри процесу правотворчості держав оформлені у Віденській конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21.03.1986 р. [7; 8, с. 90].

Висновки. Таким чином, особливе положення Міжнародної організації праці як суб'єкта міжнародно-правового регулювання праці пояснюється тим, що вона успішно вирішує поставлені перед нею завдання, розробляючи та приймаючи рекомендації й конвенції, що встановлюють міжнародні трудові норми, керуючись у своїй діяльності принципами універсальності та трьохсторонності (трипартизму), поєднуючи розробку та прийняття норм із контролем за їх виконанням.

Правотворча функція міжнародних організацій проявляє себе дwoяко: по-перше, вони беруть участь у нормотворчому процесі держав; по-друге, безпосередньо формулюють юридично обов'язкові правила поведінки учасників міжнародних відносин. Згідно зі статутами більшості міжурядових організацій системи ООН останні мають право укладати міжнародні договори, а також регламентувати міжнародні відносини завдяки своїм резолюціям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Прокопенко В.І. Трудове право України : [підручник] / В.І. Прокопенко. – Х : Консум, 1998. – 480 с.
2. Чанишева Г.І. Трудове право України : [підручник] / Г.І. Чанишева, Н.Б. Болотіна. – К. : Знання, 2001. – 564 с.
3. Статут Міжнародної організації праці від 28.06.1919 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_154.
4. Сорока В.В. Международно-правовое регулирование труда: общий взгляд на проблему / В.В. Сорока // Юстиция Беларуси. – 2002. – № 5.
5. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/995_010.
6. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
7. Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21.03.1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a04.
8. Нешатаева Т.Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании / Т.Н. Нешатаева. – М. : Дело, 1999. – 272 с.

УДК 349.23/24

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ВІДПОЧИНОК

THE CONCEPT AND ESSENCE OF THE WORKERS' RIGHT FOR REST

Гапон О.Є.,

*прокурор відділу захисту фінансово-економічних інтересів держав
Прокуратури м. Києва*

Публікація присвячена аналізу такої правової категорії, як «право на відпочинок». Визначено поняття «право працівників на відпочинок», проаналізовано існуючі підходи до характеристики цього поняття, його зміст та значення. Також підготовлені висновки з проблематики, що розглядається.

Ключові слова: трудові права, працівник, праця, час відпочинку, права працівників.

Публикация посвящена анализу такой правовой категории, как «право на отдых». Определено понятие «право работников на отдых», проанализированы существующие подходы к характеристике этого понятия, его содержание и значение. Также подготовлены выводы по рассматриваемой проблематике.

Ключові слова: трудовые права, работник, труд, время отдыха, права работников.

The publication is devoted to the analysis of such legal category as «the right to rest». The concept of «the right of workers to rest» and analyzes existing approaches to the characterization of the term, its meaning and significance. Also prepared conclusions from the topic.

Key words: labor law, worker, work, rest periods, workers' rights.

Постановка проблеми. Ст. 43 Основного Закону проголошує, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки й перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [1].

Особливості правового регулювання часу відпочинку були предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, проте ця правова категорія зберігає свою актуальність у зв'язку з підготовкою прийняття нового Трудового кодексу в Україні. Серед міжнародних нормативних документів, що проголошують право на відпочинок, варто виділити такі, як Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст. 24), Європейська соціальна хартія (ст. 2), Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 р. (п. 8), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. (ст. 7). Таким чином, все вищенаведене у своїй сукупності підтверджує актуальність проведення загальнотеоретичного комплексного аналізу понятійного апарату права на час відпочинку та надання якісної характеристики цього правового явища.

Стан дослідження. У різні періоди поняття права працівників на відпочинок висвітлювалися в роботах таких вчених, як А.Ю. Бабаскін, С.В. Баранюк, М.Д. Бойко, Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, В.В. Готра, М.І. Іншин, А.Р. Мацюк, М.Ф. Наумов, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, Г.О. Пруденський, М.М. Пурей, В.Г. Ротань, С.О. Сільченко, О.В. Смірнов, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, В.І. Щербина, Д.М. Ядранський, О.М. Ярошенко.

Метою статті є проведення наукового аналізу цієї теми, окреслення сучасних наукових позицій у цій темі, порівняння із суміжними категоріями, визначення їхніх спільних та відмінних рис.

Виклад основного матеріалу. Загалом робочий час та час відпочинку є однією з основних умов праці, які складають предмет, а також і сам зміст трудового договору. В умовах ринкової економіки робочий час вважається не лише формою залучення громадян до суспільного виробництва, але й найважливішою гарантією праці та забезпечення необхідного відпочинку. Форми залучення громадян до суспільного виробництва протягом робочого часу виявляються шляхом встановлення законодавством обов'язкової міри праці. Праця як доцільна діяльність, як процес, який існує між людиною та природою, відбувається в часі й має вираз у конкретній мірі. Це конкретна міра праці, його кількісний вимір і є робочим часом [2, с. 12].

Згідно з точкою зору, вказаній в юридичній літературі, не можна вважати часом відпочинку весь той час, який працівник використовує на власний розсуд і протягом якого він вільний від виконання трудових обов'язків [3, с. 12]. Ми вважаємо, що, дійсно, ні одне з вищенаведених визначень не дає повного

відображення змісту поняття, яке викладене законодавцем. Досить слушну думку із цього приводу висловлює П.Д. Пилипенко, який зазначає, що правове поняття часу відпочинку не відповідає фізіологічному поняттю відпочинку, коли людина, наприклад, спить. У зв'язку із цим науковці пропонували весь час поза робочим часом називати «вільним від роботи часом» або «неробочим часом» [4, с. 288].

Вважаємо за необхідне дати визначення поняттю «вільний від роботи час» («неробочий час»). Поняття «вільний від роботи час» (або «неробочий час») відноситься до соціально-економічної категорії, а відповідна література визначає його як весь календарний час життя працівників без урахування робочого часу. Наприклад, Г.А. Пруденський поділив вільний від роботи часу на 4 частини: 1) неробочий час, пов'язаний із перебуванням на виробництві; 2) домашня праця; 3) час на фізіологічні потреби людини; 4) вільний час, який використовується для задоволення своїх потреб. Тільки останні два пункти автор відносить до часу відпочинку [5, с. 236, 253, 286, 287]. Вільним від роботи часом за трудовим законодавством України вважається перерва під час виконання роботи, щоденний, щотижневий відпочинок, святкові й неробочі дні, щорічна відпустка.

Основна відмінність понять «час відпочинку» та «вільний від роботи час» полягає в тому, що перше є юридичним поняттям і має нормативний характер, на відміну від другого, яке є соціально-економічним терміном. З правової точки зору часом відпочинку можна вважати той проміжок календарного часу, у який працівники звільняються від виконання трудових обов'язків і мають можливість використовувати на власний розсуд, лише якщо це передбачено відповідними нормами.

Із соціологічної точки зору основними завданнями відпочинку є такі: споживання продукту, створеного в процесі праці; створення необхідної передумови для сумлінної та повноцінної праці; є ключовим елементом підготовки та налаштування на трудовий процес. Відпочинок, безумовно, є життєвою цінністю й характеризується втому, викликану видом трудової діяльності людини. Залежно від характеру діяльності викликана втома може потребувати фізичної, психологічної, розумової форми відпочинку, а відтак може бути компенсована лише адекватним відносно особливості втоми відпочинком [6, с. 116]. Відпочинок можна розглядати як відокремленість від певного виду діяльності, перш за все від праці, яка привела до втоми, виснаження, тоді виникає необхідність поновлення запасу сил.

Відпочинок, з одного боку, надає можливість та створює умови для соціального життя, з іншого – може виступати як самостійний елемент такого життя за умов його колективного характеру. У другому випадку він поєднує відпочинок як такий (відновлення працездатності) із цінністю спілкування, участю в певному соціальному середовищі [6, с. 114].

Відпочинок є елементом підготовки до трудового процесу, як зазначають К. Маркс та Ф. Енгельс, «час є простір для людського розвитку». Відтак скорочен-

ня тривалості часу на відпочинок призводить до обмеження темпів людського розвитку, що у свою чергу призводить до скорочення економічного доходу і, відповідно, до скорочення відпочинку [7, с. 147].

Вільний час у цілому є предметом теоретичного та емпіричного вивчення багатьох сфер знань. Насамперед вільний час є предметом соціології рекреації. У межах цієї дисципліни визначається сутність поняття «вільний час», а також суміжні з ним категорії «відпочинок», «дозвілля», «рекреація», «робочий час», «позаробочий час», розглядаються проблеми розподілу часу, вивчаються структури бюджетів часу міського та сільського населення [8, с. 25].

Одиницею виміру часу відпочинку є певний календарний період: година, доба, тиждень, місяць, рік. Основною метою відпочинку є відновлення сил, затрачених під час роботи, що чітко регламентовано нормативно-правовими актами. Існують й інші види відпочинку: для задоволення фізіологічних потреб людини, інтелектуального й духовного розвитку, для вирішення питань сімейного типу. Виходячи з положень чинного законодавства у сфері праці, роботодавець зобов'язаний надавати цей час працівникові.

В енциклопедичних джерелах та науці трудового права існують різні трактування «часу відпочинку». Так, у юридичній енциклопедії поняття «час відпочинку» визначено як частина календарного часу, протягом якої працівники вільні від виконання трудових обов'язків і можуть використовувати його на власний розсуд [9, с. 992]. Схоже визначення дають і більшість науковців, зокрема, можна зустріти, що час відпочинку – це встановлений законом або на його основі час, протягом якого працівник вільний від виконання своєї трудової функції і може використовувати його на власний розсуд [10, с. 264; 11, с. 253]. Дотримуються схожої думки В.І. Прокопенко [12, с. 306] та В.С. Венедиктов [13, с. 26]. Вірно зазначає П.Д. Пилипенко: оскільки законодавство протиставляє час відпочинку робочому часові, то цим самим весь час, який знаходиться поза межами робочого часу, вважається часом відпочинку працівника, який перебуває в трудових відносинах [14, с. 285]. Г.І. Чанишева та Н.Б. Болотіна переконані, що час відпочинку – це частина календарного періоду, протягом якого працівник відповідно до законодавства повинен бути звільнений від виконання трудових обов'язків і який він може використовувати на власний розсуд задля задоволення власних інтересів та відновлення дієздатності [15, с. 247]. В.В. Жернаков визначає час відпочинку як вільний від роботи час, який працівники вправі використовувати на свій розсуд [16, с. 178]. М.Д. Бойко дотримується нормативної позиції й зазначає, що «це встановлений законодавством час, протягом якого працівники є вільними від виконання покладених на них трудових обов'язків і який вони можуть використовувати за своїм розсудом» [17, с. 176]. Ю.В. Баранюк дає більш вузьке визначення цього поняття й розглядає його як проміжок часу, протягом якого працівник не виконує свої трудові функції й має право використовувати його за своїм розсудом, у тому числі для

відновлення свого фізичного й трудового потенціалу [18, с. 125].

Широке визначення часу відпочинку надано М.І. Гордієнко, який констатував, що під вказаним терміном потрібно розуміти встановлений законом, колективним та трудовим договором проміжок часу, протягом якого працівник звільняється від виконання своєї трудової функції і який він може використовувати на власний розсуд із метою відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, народження та виховання дітей, задоволення власних життєвих потреб та інтересів, а також всебічного розвитку особистості [19, с. 24].

Т.В. Красюк у дисертаційному дослідженні робить висновок, що час відпочинку потрібно трактувати як встановлений законодавством та на його підставі правилами внутрішнього розпорядку, колективним та трудовим договором певний проміжок часу, протягом якого працівник звільняється від виконання своєї трудової функції і який він може використовувати на власний розсуд із метою відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, народження й виховання дітей, задоволення власних життєвих потреб та інтересів, а також для інших цілей [20, с. 185].

О.А. Ситницька у свою чергу резюмує, що час відпочинку – це час, протягом якого працівники згідно із законом та локальними нормативно-правовими актами повинні бути вільні від виконання своїх трудових обов'язків і можуть використовувати його на власний розсуд. Зокрема, вченим відзначено, що час відпочинку включає: 1) перерву для відпочинку й харчування; 2) щоденний (міжзмінний) відпочинок; вихідні дні (щотижневий безперервний відпочинок); дні державних і релігійних свят; щорічні трудові відпустки та соціальну відпустку працівникам із сімейними обов'язками, які мають дітей [21].

На основі наведених вище визначень робимо висновок, що всі вони розширюють зміст поняття «час відпочинку», при цьому не суперечачи один одному. Більшість науковців розглядає поняття «час відпочинку» через категорію «час», не зазначаючи, що це ще й конституційне право кожної працюючої особи, регламентоване національним і міжнародним законодавством.

На нашу думку, найбільш повним і доречним є визначення «часу відпочинку» як основоположного права кожного працівника, яке регламентоване законодавством України та міжнародними нормативно-правовими актами, вираженого як певний інтервал часу, протягом якого людина вільна від виконання своїх трудових обов'язків і може використовувати його за власними потребами на власний розсуд для відновлення трудових ресурсів.

Враховуючи, що поняття «час відпочинку» не є законодавчо закріпленим, пропонуємо внести це поняття до нового Трудового кодексу України, а також до глави 5 Кодексу законів про працю України, яка має аналогічну назву «Час відпочинку» [22].

Розглядаючи працівника як трудовий ресурс, варто зазначити, що він є одним із найбільш перспективних ресурсів із точки зору максимізації використання

та оперативного управління. У нинішній період розвитку суспільства, коли науково-технічний прогрес встановлює нові економічні стандарти та правила у сфері праці, капітал змушує працювати понаднормово або навіть без відпочинку через загрозу втрати його загальної маси. Варто відмітити, що в подібних випадках працівник добровільно йде на такі умови праці, розраховуючи на лояльність роботодавця або ж на збільшення розміру оплати праці. У будь-якому разі кожен, хто працює, має право на відпочинок [1], а те, як працівник його використовує, залежить від особистих потреб та уподобань.

Висновок. Таким чином, провівши комплексний аналіз понятійного апарату та характеристик часу відпочинку працівників, можна резюмувати, що правова природа досліджуваного правового явища наділена оригінальністю, яка виділяє його з-поміж інших термінів у сфері праці. Право на час відпочинку є одним із базових, що закріплені у Конституції України, є невіддільним від природи людини, зважаючи на біологічну сутність останньої. Більше того, це право обумовлює якість виконання трудових обов'язків, забезпечує максимальні можливості щодо реалізації трудового потенціалу кожного працівника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Бурак В.Я. Єдність і диференціація правового регулювання трудових відносин робочого часу, часу відпочинку і заробітної плати на підприємствах : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / В.Я. Бурак ; Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 1999. – 180 с.
3. Наумов М.Ф. Внерабочее время рабочих и служащих как объект правового регулирования : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / М.Ф. Наумов. – М., 1978. – 19 с.
4. Трудове право України. Академічний курс / за ред. П.Д. Пилипенка. – К., 2006. – 544 с.
5. Пруденский Г.А. Проблемы рабочего и внерабочего времени. Избранные произведения. – М. : Наука, 1972. – 335 с.
6. Ядранський Д.М. Соціологія вільного часу як складова соціології праці / Д.М. Ядранський // Грані : наук.-теорет. і громадсько-політ. альманах. – 2010. – № 2(70). – С. 114–119.
7. Маркс К. Собрание сочинений : в 50-ти т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Прогресс. – 1956. – Т. 22. – 700 с.
8. Свободное время подростков: социализация или девиация : [учебн.-метод. материалы] / под ред. Е.Н. Ряшенцевий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.websib.ru/noos/sociology/leisure/3.html>.
9. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.
10. Трудове право : [підручник] / [М.І. Іншин, В.І. Щербина, Д.І. Сіроха та ін.] ; за ред. проф. М.І. Іншина та доц. В.І. Щербини. – Х. : НікаНова, 2012. – 560 с.
11. Курс порівняльного трудового права : [підручник] / [М.І. Іншин, А.Р. Мацюк, А.М. Соцький, В.І. Щербина] ; за ред. акад. А.Р. Мацюка. – Х. : НікаНова, 2011. – 980 с.
12. Прокопенко В.І. Трудове право України : [підручник] / В.І. Прокопенко. – Х. : Консум, 1998. – 480 с.
13. Венедиктов В.С. Правове регулювання часу відпочинку працівників органів внутрішніх справ України : [науково-практичний посібник] / В.С. Венедиктов. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 165 с.
14. Трудове право України : [навч. посіб.] / [П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, В.Я. Козак та ін.] ; за ред. П.Д. Пилипенка. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003 – 536 с.
15. Чанышева Г.И. Трудовое право Украины / Г.И. Чанышева, Н.Б. Болотина. – Х. : Одисей, 2001. – 512 с.
16. Трудовое право в вопросах и ответах : [учебно-справочное пособие] / под ред. В.В. Жернакова. – Х. : Одисей, 2000. – 624 с.
17. Бойко М.Д. Трудове право України : [навчальний посібник] / М.Д. Бойко. – К. : Олан, 2005. – 336 с.
18. Бабаскін А.Ю. Трудове право України. Академічний курс: [підручник] / [А.Ю. Бабаскін, Ю.В. Баранюк, С.В. Дріжчана та ін.] ; за заг. ред. Н.М. Хуторян. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 325 с.
19. Гордієнко М.І. Особливості правового регулювання робочого часу та часу відпочинку працівників ОВС України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / М.І. Гордієнко ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2004. – 177 с.
20. Красюк Т.В. Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку науково-педагогічних працівників вищих закладів III та IV рівнів акредитації : дис. ... канд. юрид. наук / Т.В. Красюк. – Х. : Б. в., 2008. – 207 с.
21. Ситницька О.А. Юридичні гарантії права на працю та права на відпочинок за трудовим законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / О.А. Ситницька ; Хмельниць. ун-т упр. та права. – Хмельницький, 2008. – 222 с.
22. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.